

Roginer Oszkár

· Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Irodalomtudományi Doktori Iskola
· Joint Degree Sociology MA: Sveučilište u Zadru – KFU Graz
· rogoxar@gmail.com

SAJTÓSZABADSÁG, FELÜGYELET ÉS CENZÚRA(MENTESEÉG) Zentai kisperiodikák 1945 és 1992 között

II.

Freedom of Press, Supervision and Censorship (Exemption)
Little periodicals in Senta between 1945 and 1992

Sloboda štampe, nadzor i (ne)cenzurisanost
Periodične publikacije kratkog veka u Senti između 1945. i 1992.

A tanulmány olyan kisperiodikákkal foglalkozik, amelyek 1945 és 1992 között jelentek meg Zentán. Kisperiodikának nevezem azokat az irodalmi szövegeket (dráma, líra, próza) is tartalmazó lapokat, amelyek művelődési és művészeti orientáltságúak, de csak helyi terjesztésűek voltak, és csak rövid ideig jelentek meg. A lapok közül több is csak egy vagy két évig jelent meg (*MI, Ifjúsági Közlöny, Scarabeus*). Ugyanakkor voltak olyanok is, amelyek csak egy, két vagy három számot értek meg (*Tribina, mi, Hm...*). A kutatás arra összpontosít, hogy miként alapították ezeket a lapokat, mi volt a szerkesztési koncepció, és ez hogyan módosult az idő folyamán, továbbá, hogy az adott lap milyen körülmények között szűnt meg. A művészeti világok lehetőségeit és az együttműködési hálózatokat szerettem volna feltérképezni, valamint azt, hogy a fiatalok hogyan készítették el az újságot. Ezek a periodikák a kulturális termelés egymás nyomába lépő, nonprofit műhelyei voltak, amennyiben az egyik megszűnt, néhány évre rá általában jelentkező helyette egy másik. A kutatás célja volt emellett a periodikák begyűjtése és digitalizálása is, amit szintén sikerrel elvégeztünk.

Kulcsszavak: kisperiodikák, 1945–1992, Zenta, irodalom, művészeti világok

IFJÚSÁGI KÖZLÖNY

Az 1981-es évertékelő értekezletén a zentai Szocialista Ifjúsági Szövetség Tájékoztató Bizottsága a következő évre vonatkozóan az ifjúság folyamatos tájékoztatása érdekében egy havi közlőny megindítását tűzte napi-

rendre.¹ Ez lett a későbbi *Ifjúsági Közlöny*.² A szerkesztőbizottságban többek között Csábi Bélát találjuk, akinek a neve majd a *Scarabeus* kolofonjában is szerepel, továbbá Čedomir Perint és Sinkovits Pétert, aki ekkor még a *Dolgozók* munkatársa, majd 1985-től a *Magyar Szó* főszerkesztője volt. A fő- és felelős szerkesztő 1983-ig Gyurcsik Béla, 1984-ben Kecskés Ibolya, a szerkesztőségi tagok összetétele pedig gyakran változott. A laphoz nem volt nehéz bekerülni, és csupán a személyes motiváción múlt, hogy valaki bedolgozott vagy sem. Ugyanakkor a fiatal újságíróknak nem járt tiszteletdíj, ezért sokan néhány megjelent cikk után távoztak is a laptól. A szerkesztőségi tagok fluktuációja szempontjából nem mellékes, hogy az akkori „középfokú szakirányú oktatás” miatt többen is – amennyiben Zentán nem induló szakra vágytak – az úgynevezett kilencedik és tizedik osztály elvégzése után más községbe költöztek. A különféle támogatási gondok miatt a példányszám is változó volt, 600 és 1200 között mozgott.

A lap elsősorban községi ifjúsági tájékoztató médiumként szolgált, ilyen értelemben valóban betöltötte a közlönyszerepét, és következetesen, világos szerkesztési koncepcióval megmaradt az alapítási szándék mellett. Másodsorban, hírközlés tekintetében helyi csatornaként jól kiegészítette a Zenta menti községekre összpontosító *Tiszavidék* című *Magyar Szó*-mellékletet. Ifjúsági témákra kihegyezett, lokális közszolgálati lapként elsősorban riportokat, interjúkat közölt, és fotóanyaga is a tájékoztatást szolgálta, e tekintetben eltért például a *Scarabeustól*, amely a dokumentatív vagy informatív hangsúly helyett inkább a szöveg és a fotó művészeti oldalát helyezte előtérbe. A feldolgozott témánál legtöbbször sportesemény, ifjúsági akció vagy helyi előjelű probléma állt középpontban. Ilyen értelemben általában arról olvashatunk, hogy a zentai sportolók hol jártak, milyen edzőtáborokban vettek részt, és milyen díjakat nyertek, illetve, hogy Zenta község területén milyen sportesemények zajlottak, és milyen eredményeket értek el a hazai és vendég sportolók.³ Emellett Zentán fellépő

¹ Ifjúsági Közlöny = Omladinski Bilten. Zenta. Kiadó: Szocialista Ifjúsági Szövetség Községi Választmánya, Zenta. 1. évf./1. szám: ?. (3. évf./9. szám: 1983. 06. 02.): A szerkesztőbizottság tagjai: Perin Čedomir, Csábi Béla, Sinkovits Péter. Szerkesztő: Burány Ákos. Főszerkesztő: Gyurcsik Béla. Grafikai szerkesztő: Verebes György. (3. évf./12. szám: 1983. dec.): A kiadóbizottság tagjai: Kovačev Mladen, Horti Béla, Sinkovits Péter, Ágoston Ferenc. Szerkesztő: Burány Ákos. Képszerkesztő: Juhász Attila. Grafikai szerkesztő: Verebes György. Felelős szerkesztő: Gyurcsik Béla. (4. évf./1. szám: 1984. 02. 09.): Fő- és felelős szerkesztő: Kecskés Ibolya. Periodicitás: kéthetente, kihagyásokkal. Nyomda: DES, Zenta. Méret: A4. Terjedelem: 12–14 p. Lelőhely: magángyűjtemény: Szabó Palócz Attila.

² A VSZISZ Zenta 1982. évi munkatervjavaslata 1981. dec. 10. (Zentai Történelmi Levéltár: F. 291.25.179.)

³ Zentaiak a Vajdasági Úszóbajnokságon. In Ifjúsági Közlöny, 1987. június 7. pp. 8.

művészekkel is készültek interjúk. Többek között így volt egy rövid beszélgetés Kinka Ritával, aki azóta zongoraművészként jelentős nemzetközi karriert futott be. Több olyan riport vagy beszámoló is helyet kapott a periodika oldalain, amely ifjúsági munkatáborokról, helyi munkaakciókról, esetleg Jugoszlávia más városaiban zajló munkálatokról vagy tengerparti pihenőkről szólt. Emellett több olyan interjú vagy kritikai élű cikk is megjelent, amelyben fiatalokat – elsősorban középiskolásokat – érintő, lokális vonatkozású problémákra kérdez rá a szerző. A lap olvasottságát és helyi befolyását bizonyítja az, hogy több esetben is az ifjúság szócsöveként működött. Egy alkalommal cikk íródott a gimnázium vezetőségének azon határozata ellen, amely szerint a tanulók a főbejárat helyett csak a mellékbejáraton közlekedhetnek. Az általános felháborodás és Kecskés Ibolyának a lapban megjelent cikke után viszont ezt a határozatot visszavonták. Emellett szinte mindegyik lapszám tartalmaz könnyűzenei toplistát, havi programajánlót és moziprogramot is, amelyet később majd a *Hm...* is átvesz.

Az előző lapokkal ellentétben az *Ifjúsági Közöny* nyelvezete és illusztrációi szempontjából is láthatóan az ifjúsági újságírás felé tájékozódik. Nem mellékes, hogy a szerkesztőségként is szolgáló Ifjúsági Központban műhelymunkákat szerveztek, ahova idősebb, tapasztaltabb újságírókat – többek között Sinkovits Pétert – is meghívtak. Ezért nem tűnik meglepőnek, hogy a tizenévesekből álló szerkesztőség valóban jó minőségű, helyzethez illő és célját meglehetősen jól szem előtt tartó riportokat, interjúkat tudott megírni. Az egész újság ezért nem a szépirodalom komolykodó, sajtóhoz idomított és inkább „felnöttek” által jóváhagyott, hozzájuk hasonlítani akaró hangján szólal meg. A fiatalok az újságírás műfajainak értelmezését és betartását tartják szem előtt, továbbá a publicisztika azon hagyományaira alapoznak, amelyet egyrészt a *Jó Pajtásból*⁴ és a *Képes Ifjúságból*⁵ már jól megismerhettek. Másrészt 1967-től rendkívül fontos szerepet tölt be az Óbecsén évente megtartott Középiskolások Művészeti Vetélkedője, ahol többek között a publicisztika is helyet kap.⁶ Az *Ifjúsági Közöny*be többek között olyanok írtak, akik évente színpadra álltak valamely KMV-kategóriában. Harmadrészt, nem mellékes, hogy a lap egy többé-kevésbé egyébként is összetartó, a szerkesztőségi tagok legtöbbször esetében együtt szórakozó baráti kör műhelymunkai eredménye volt. Az újság ezért bizonyos tekintetben egy társaság belső kommunikációs csatornájának is tekinthető, amely saját témákat

⁴ Jugoszláviai hetilap, általános iskolás diákoknak

⁵ Jugoszláviai hetilap, középiskolásoknak

⁶ Az 1967 és 1991 között szintén az Ifjúsági Szövetség által megszervezett esemény országos jelentőségű, magyar nyelvű vetélkedő volt, ahol a nyolcvanas évek végén még a pélmónostori és lendvai középiskolások is megmérettették magukat. A JSZSZK felbomlása után is Vajdaság egyik legfontosabb, kimondottan magyar középiskolásokat megcélzó rendezvénye.

és saját nyelvet generált. Nyelvezetén érezni lehet, hogy fiatalok írják fiataloknak, olyan eseményekről, amelyek érdeklik őket, és láthatóan minden kényszer és megfelelni akarás nélkül. Külön érdekességnek számítanak a zsargonszerű kiszólások, a jugoszláv öngazgatás bürokratizált szakszavai, az általánosított középosztály részben nyelvjárási, részben szerbhorvát hatást tükröző suhancnyelve és a nyugati médiából átszivárgott angol kifejezések. „Namármost én ezeket össze és vissza cinezgettem predíciós 1000 W-os cinezővel, behajigáltam a már előre elkészített dobozba, s már kész is volt a herkentyű. Már csak a kipróbálás maradt hátra.”⁷ Vagy egy másik részlet: „Már néhány éve folyik a vita a JSZISZ soraiban arról, hogy lényegében hogyan is tükröződik az ifjúság napja és az ifjúsági staféta a jugoszláv fiatalok körében, a leghevesebb viták a JSZISZ választmányának élén éppen a megünneplés, a megemlékezés elgondolása körül folyik. Erről a kérdésről beszélve sokan azt hiszik, hogy a belgrádi JNH stadionbeli ifjúságnapi központi ünnepségről van szó. [...] A SZISZ akcióegységében, programcéljaiban és szervezettségében a fiatal nemzedék frontja és mint a fiatalok társadalmi-politikai és nevelési szervezete Jugoszlávia ifjúságának nevében működik és tevékenykedik. Igen gyakran állítják fel a JSZISZ fiatal-nemzedék relációit, mint két, lényegében különböző dolgot.”^{8, 9, 10}

A lap külalakja elsősorban Verebes György keze nyomát őrzi, aki grafikai szerkesztőként és karikaturistaként tevékenykedett a lapnál. Másodsorban Juhász Attila töltött be fontos szerepet, aki eredetileg fotósként kerül a laphoz, majd csak később kezdett el írni. A *Hm...*-ben és a *Scarabeus*ban már elsősorban szövegei által van jelen. Verebes György, aki ekkor 19–20 éves, humoros karikatúrákkal, képsorokkal látja el a lapot. A zentai származású művész később Magyarországra költözött, és manapság is sikeres festőként tartják számon. Juhász Attila, aki fotósként kerül a laphoz, elsősorban olyan fényképeket készített, amelyek hagyományos szövegillusztrációként egy megírt eseményt más médiumban dokumentáló képanyagként van jelen. Az újságnak több alkalommal küld fényképet Mile Mijatov, aki akkoriban a *Dnevnik* és a *Magyar Szó* fényképésze is egyben. A korban divatos fanzinszerű szerkesztést később a *Hm...* is átvette, de egy már sokkal tudatosabban felvállalt változatban, ahol még jobban felszámolták a lineáris szövegbefogadást, és szándékosan rájátszot-

⁷ Műszaki kaland. In Ifjúsági Közlöny, 1984. június 20. pp. 4.

⁸ Ifjúság napja '84. In Ifjúsági Közlöny, 1984. május 19. pp. 2.

⁹ JSZISZ – Jugoszláv Szocialista Ifjúsági Szövetség

¹⁰ JNH – Jugoszláv Néphadsereg

tak a formára.¹¹ A tájékoztatást komolyan vevő fiatalok láthatóan sok munkát öltek az újságba, így az *Ifjúsági Közlöny* esetében szem előtt tartják a hagyományos lapszerkesztési formátumot, az oszlopokba szedést, a szabályos képaláírásokat és az odaillő karikatúrákat egyaránt. A fénymásolással sokszorosított lap őspéldánya rendszerint írógéppel íródott, majd egy üres A4-es formátumú lapra ráragasztották a kigévelt szövegszalagokat és kiollózott részeket. A *Hm...* ebben a tekintetben továbbment, és rábólintott a posztmodern láthatóan kifinomult nyomdatechnikát meghaladó gyakorlatára, és inkább a magazinszerű tartalom szükség-esztétikai idomulásaival kísérletezett. Az *Ifjúsági Közlöny* szerkesztősege ehhez képest inkább egy komolyan megszerkesztett lapot igyekezett az olvasók kezébe tenni, olyan sajtóorgánumokat tartva szem előtt, amelyeket az újságárusoknál akkoriban kapni lehetett.¹²

A tájékoztatás fókuszba helyezésével viszont a lap szépirodalmi tartalma háttérbe szorult. Nem igazán találkozzunk olyan szerzővel, aki a későbbiekben jelentősebb szépirodalmi babérokra tört volna. Ez valószínűleg az újság elsősorban közszolgálati és szórakoztató jellegéből fakadt. Nem szabad elfelednünk, hogy szinte ez az egyetlen zentai ifjúsági lap, amellyel kapcsolatos dokumentumok a levéltári iratok között rendszeresen felbukkannak, ilyen értelemben valószínűsíthető, hogy a helyi pártfunkcionáriusok szemmel tartották a terjesztést és támogatást is. A jegyzőkönyvi nyomokból ezért arra következtethetünk, hogy az Ifjúsági Szövetség gyűlésein minden bizonnyal megvitatták a lap körüli teendőket is. A szerkesztéspolitikába közvetlenül nem szóltak bele, és a kéziratot sem kellett cenzúrára leadni, a VSZISZ KV évi beszámolóiban viszont minden alkalommal érintik a tartalomra vonatkozó szerkesztési koncepciót, amely az alapítástól a megszűnésig alkalmi, apró módosításokkal állandó szövegváltozatként jelen van az összefoglalóban.¹³ Nem szabad azt sem elfelednünk, hogy a nyolcvanas évek középső harmadában fokozottan odafigyeltek a sajtóbeli megnyilatkozásokra, amelyből szinte teljesen eltűnt a felfelé irányuló kritika. Sziveri János 1983-as leváltása után szinte megfagy a közszféra. Néhány évre lehetetlenné vált bármilyen bírálat, így a *Magyar Szó* és a

¹¹ Fanzin alatt itt azokat a kézzel készített, szamizdat, amatőr publikációkat értem, amelyeknek az esztétikája Nyugatról érkezik, majd a 70-es és 80-as években válik közkedvelté Jugoszláviában. A nyugati hatást tükröző szükségmegoldások többek között a nonprofit jelleg, az ifjúsági szubkultúrák kulturális markereit és a különféle DIY (Do It Yourself) technikákat részesítik előnyben.

¹² Ne feledjük, hogy Jugoszláviában egy sor nyugati sajtótermék is megvásárolható volt. Ennek hatására a hazai magazinok közül több is ilyen vizuális-tematikai irányban mozdult el. Az ilyen jellegű bulvarizálódást legjobban a 7Nap, a Dolgozók és a Képes Ifjúság alakulásgörbéjén figyelhetjük meg.

¹³ Vö. a 35. lábjegyzettel

Képes Ifjúság újságírói is a hétköznapiok pusztá leírására kényszerültek, míg a *Hid* és az *Új Symposion* is a kevésbé kritikus műfajok, valamint a képzőművészet felé orientálódott. Az *Ifjúsági Közlöny* szerkesztéspolitikája teret engedett a szépirodalomnak, és minden lapszámban találunk egy-két szerb vagy magyar nyelvű verset, a lap tájékoztató jellege viszont a hírértékű eseményeknek adott elsőbbséget, és egyetlen megnyilatkozásában sem mutatott olyan erőteljes művészeti érdeklődést, mint a *MI* vagy a *Scarabeus*. A szerkesztők egyszerűen ilyen profilú újságot szerettek volna készíteni. Az utóbbiak – annak ellenére, hogy szintén községi ifjúsági közlönyként indultak – rövid idő után koncepciót váltottak, és szinte a fél újságot szépirodalommal, grafikákkal vagy kollázsokkal töltötték meg. Ugyanakkor mindkét lap élén olyan főszerkesztő állt, aki elsősorban szépirodalommal és művészettel foglalkozott, míg az *Ifjúsági Közlöny* esetében a klasszikus tájékoztató újságírás állt a középpontban.

Minden egyes VSZISZ-beszámolóban szó esik arról, hogy pénzügyi gondok vannak, és hogy a közlöny kiadási költségei teljes mértékben a Vajdasági Szocialista Ifjúsági Szövetség Községi Választmányát terhelik, ilyen értelemben a kérdés évről évre megoldatlan maradt. Tiszteletdíjat a fiatalok ebben az esetben sem kaptak, a nyomdaköltségek pedig kis részben a zentai DES nyomdát is terhelték, ahol a sokszorosítás folyt. A terjesztés egyrészt az Ifjúsági Klubban zajlott, ahol – amennyiben maradt példány – a lapot meg lehetett vásárolni. Másrészt, az iskolákban is összeírták az „előfizetőket”, majd a kész lista alapján, a nyomtatás után szét is osztották. A piaci viszonyok lassú változásának jó példája, hogy az újságárusnál ekkor még nem lehetett hozzájutni a laphoz, míg csak néhány évre rá a *Scarabeus* esetében ez újnak, ugyanakkor teljesen hatékonynak bizonyult.

Az *Ifjúsági Közlöny* utolsó száma feltehetőleg 1984. június 20-án jelent meg. A kultúrszakosztály jelentésében viszont, ezúttal is csak az évente ismétlődő, szokásos, semmitmondó, szerbhorvátból tükörfordított sablonszöveg áll: „Az idejében történő tájékoztatásra úgy a környezetünkben, mint a SZISZ-ben lejátszódott minden történés helyes felfogására és értelmezésére az elmúlt időszakban nagy figyelmet fordítottunk. Erre a témára választmány ülést is szerveztünk, amely igen sikeres volt. A bizottság munkája által elérte a tagok maximális erőfeszítését, hogy a tagság idejében és a valóságnak megfelelően történő tájékoztatása minél konkrétábban, gyorsabban, a társadalmi-politikai élet a gazdasági történések területéről legidősebb és legjelentősebb információk közzétételével játszódjék le. A VSZISZ KV a VSZISZ alapszervezetek felé irányuló információ átvitel az Ifjúsági Közlöny által történt, amelynek alapítója a VSZISZ Zenta KV. Ez alatt helyi jellegű, minden két hétben jelenik meg, környezetünk nemzeteinek és nemzetiségeinek nyelvén az Elnökség részéről

meghatározott koncepcióval, községünk egész tagságának elég jó tájékoztatást nyújtott. Azonban a megoldatlan pénzügyi nehézségek végett lapunk kiadása az utóbbi időben kérdésessé vált. Tekintettel létezése fontosságára a munkáját gátoló problémákat minél előbb át kell hidalni, a tájékoztatás ezt a nemét továbbra is ápolni és fejleszteni kell, mert az teljes szervezetünk akcióegységének fontos előfeltétele. A soron következő időszakban nagy figyelmet kell fordítani a tájékoztatási bizottság tagjainak eszmei-politikai és szakmai felemelésére, hogy ily módon is hozzájáruljunk a tájékoztatás további fejlesztéséhez.¹⁴ Az *Ifjúsági Közlöny* 1985-ben már nem jelenik meg. Helyét 1986-ban a *Hm...* majd, az év második felében a *Scarabeus* veszi át.

HM...

Rövid szünet után, 1986-ban jelenik meg a *Hm...* című, három lapszámot megért, tízoldalas, kétnyelvű DIY-lap.¹⁵ Alcímében: *A zentai fiatalok lapja – List senčanske omladine*. A fanzinszerű, szabályos A4-es lapokra nyomtatott ifjúsági újság 300 példányban hagyta el a DES nyomdáját februárban és áprilisban. Az utolsó lapszám nagy valószínűséggel kora nyáron került az olvasók elé. A szerkesztőségi tagok zömében az akkori gimnáziumi tanulók közül verbuválódtak. A kiadóbizottság tagjai Törtelyi László, Savo Ilijin és Révész Erika, a szerkesztőség tagjai pedig Kecskés Ibolya, Kocsis Csilla, Répás Andrea, Tari Ildikó és Verebes Melinda voltak. A fő- és felelős szerkesztői posztot Kaszás Angéla és Juhász Attila töltötték be közösen. A kiadvány ingyenes volt.

A lap már pusztán a címéből ítélve különbözik mindentől, ami Zentán megelőzte. A *Hm...* mint egy befejezetlen, hangsúlyában szinte bárhogy értelmezhető, jelentésében csonka címváltozat kitűnően tükrözi a nyolcvanas évek második felére fellazuló állami szigort. A különféle előtaggal megjelent községi közlönnyök, a *MI* címének kollektivistikus, tömegre utaló jelentéstöbblete, vagy az előzőleg Zentán szerkesztett szakszervezeti, iskolai és gimnáziumi lapok objektíven értelmezhető címeihez képest a *Hm...* egy teljesen cseppfolyós

¹⁴ Szocialista Ifjúsági Szövetség Zenta Községi Választmánya Elnöksége Zenta. Jelentés a SZISZ Zenta Községi Választmánya munkájáról az 1982/85-ös időszakra. Zenta. 1985. nov. pp. 20. (ZTL:F. 291.25.180.)

¹⁵ *Hm...* = A zentai ifjúság lapja – List senčanske omladine. Zenta. 1986. Kiadó: Szocialista Ifjúsági Szövetség Községi Választmánya Zenta. Kiadóbizottsági tagok: Törtelyi László, Ilijin Savo, Révész Erika. Szerkesztőségi tagok: Kecskés Ibolya, Kocsis Csilla, Répás Andrea, Tari Ildikó, Verebes Melinda. Szerkeszti a szerkesztőség. Grafikai szerkesztő: Szeles Gizella. Fő- és felelős szerkesztő: Kaszás Angéla, Juhász Attila. Periodicitás: rendszeretlen. Nyomda: DES, Zenta. Méret: A4. Terjedelem: 10 p. Lelőhely: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta.

szemantikai mezőt takar. Maga a cím tünete a kornak, hiszen a pusztta ténye annak, hogy a helyi vezetés engedélyezte egy ilyen jellegű, az állami berendezkedésre, a pártra, a hivatalos ideológiára vagy a testvériség–egységre semmilyen módon sem utaló, félhivatalos ifjúsági lap alapítását – miközben a támogatást nem oldotta meg – jól mutatja azt, hogy az előző évtizedekhez, sőt a nyolcvanas évek elejéhez képest mennyire megváltozott az eszmei elkötelezettség.

Az első szám *Köszönünk* című programadó írását a két fő- és felelős szerkesztő írja alá. A Juhem (Juhász Attila) névvel aláírt rövid szöveg kísérleti példánynak nevezi az első számot, majd kitér egyrészt arra, hogy a lapot a zentai *Ifjúsági Közlöny* utódjának szánják, másrészt pedig „Eddig azért nem jelentkeztünk, mert nem volt rávaló (magyarul: pénz). Köszönet azoknak, akik papírgyűjtéseink alkalmával (mert ez is volt kétszer), segítettek adományukkal, és ezzel lehetővé tették, hogy létrehozassuk a *Hm*-öt”.¹⁶ A kollázsszerű, kézzel rajzolt, írógéppel írt lap külalakja ennek fényében nemcsak a fiatalok sajátos ízlésére vagy esztétikai hitvallására vet fényt, hanem arra is, hogy a nyolcvanas évek második felére már az ilyen jellegű kezdeményezésekre nem igazán tellett. A már egyre inkább a gazdasági majd társadalmi válság felé sodródó országban szinte lehetetlen volt olyan kultúrtermékeket összehozni, mint az ötvenes, hatvanas vagy hetvenes években. Ilyen értelemben még az olyan tekintélyes múlttal rendelkező orgánumok is, mint az *Új Szimposion*, sok esetben több hónapos késéssel jelentek meg, ahol a szintén késő tiszteletdíjak számottevően kevesebbet értek, mire kiutalták őket. A korabeli gazdasági helyzet kitűnő illusztrációja az utolsó lapon található, ismeretlen eredetű, cirill betűs Aleksandar Klas-karikatúra, amelyen egy fogyasztót és annak üres zsebét tépő, „infláció” feliratú kutyát láthatunk.¹⁷ Érdekesek a második és harmadik számban megjelenő olvasói hozzászólások, amelyekből jól kiolvashatók a lap körüli problémák. „Mi a véleményem az újságotokról? Nem színvonalas, de a körülményekhez és a nehézségeitekhez képest kitűnő.”¹⁸ A másik rövidke vezércikket C (Kaszás Angéla) írja alá, amelyben lényegében együttműködésre szólítja fel az olvasókat.

A meglehetősen vegyes tartalmú lapba szinte minden belekerült, a leglényegesebb különbség viszont az előző kiadványokhoz képest az, hogy még jobban háttérbe szorul az irodalom és művészet, ugyanakkor előtérbe kerülnek a popkultúra termékei. Többek között Top 10-es könnyűzenei listát, moziprogramot, keresztrejtvényt közölnek, foglalkoznak a helyi szórakozási lehetőségekkel, a zentai testépítőkről olvashatunk riportot vagy a helyi felderítőcsapat vezetőjével interjút. Ebből a teljességében cenzúrázatlan lapból világosan látható, hogy az akkori tizen-

¹⁶ Köszönünk. In *Hm*... 1986/1. szám. pp. 2.

¹⁷ Humor. In *Hm*... 1986/1. szám. pp. 9.

¹⁸ Tudósítani fogok. In *Hm*... 1986/2. szám. pp. 3.

éveseket mi érdekelte, és milyen hatások érték őket. A többi zentai kiadványhoz hasonlítva viszont a *Hm...* egy merőben friss és újszerű külsőt tudhat magáénak.

Az általános érdektelenség ellenére – ami többek között az anyagi és szellemi támogatás terén mutatkozott meg – nem mondható el, hogy községi szinten nem tartották szemmel a szerkesztőség munkáját. A kései jugoszláv szocializmus szimptomatikus mozzanatának tekinthetjük, hogy már az első számnál a megszerkesztett, betördelt és már sokszorosítás folyamatában levő lapszámot visszavonták, és a szerkesztőséget berendelték a Szocialista Ifjúsági Szövetség helyiségeibe, mert – Kaszás Angéla elmondása szerint – a már megszokott lektor (Szloboda János) helyett Vicei Károlyt kérték fel. Vicei Károlyt – aki egyébként 1975-ben szerez diplomát az Újvidéki Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén, tehát teljesen kompetens emberről van szó – ehhez a feladathoz azért tartották alkalmatlannak, mert egy kirakatper után 1976 és 1978 között börtönben ült. Ennek következtében, annak ellenére, hogy csak helyesírási és nyelvhelyességi javításokat tett a szövegben – politikai múltja miatt – a lap többet nem alkalmazhatta, és még a lektorált szöveg alá sem kerülhetett a neve, hanem másik lektort kellett keresni.

A fanzinok DIY-esztétikáját, ha teljességében nem is annyira szándékosan, inkább találékonyságból alkalmazó, néhány fiatalból álló csapat egy olyan lapot tett le az asztalra, amelynek olvasása évtizedek múltán is sajátos élmény. Az írógéppel begépel, szó szerint egymáshoz ragasztott, majd sokszorosított oldalakon látszanak a papírfecnik illesztései. A kollázsszerű lapokra a címek, az oldalszámok, az elszórtan megjelenő illusztrációk és nem utolsósorban a fedőlappok kézzel rajzolt elemekből állnak össze. Mindez számítógépes műszaki megoldások és a lehető legolcsóbb – ilyen értelemben legalapvetőbb – nyomda-technikai eljárások igénybevételével. Támogatás hiányában a lap összes száma természetesen fekete-fehér kivitelezésben jelent meg, fontos viszont, hogy nem a színes sajtótermékek előtti megoldásokhoz tértek vissza, hanem a szükség-szerűség szülte helyzetet a lehető legötletesebb megoldásokkal igyekeztek kihasználni és előnyükre fordítani. Nem mellékes az sem, hogy ugyanezekben az években jelenik meg az *Új Symposion* ún. xerox-száma is, amely szándékosan él a fénymásolatok által nyújtott posztmodern, roncsolt, a hulladékot középpontba helyező vizuális lehetőségekkel.¹⁹ Külön érdekességként megemlíthetjük, hogy a három szám mellett a szerkesztőség egy 1986-os naptárt is kiadott, amelyet zömében a gimnázium tanulói vásároltak meg.

A külalakhoz hasonlóan a tartalom is szinte mindennemű rendszerezést szándékosan mellőzve került a lapba. A magyar és szerb nyelvű írások egymásba érve, egymás mellett, egymást majdnem átfedve olvashatók. Eltekintenek az

¹⁹ Lásd *Új Symposion*, 1984/11–12. ún. xerox-szám.

oszlopokba való tördeléstől, így egy sor érdekes megoldásra is sor kerül, annak ellenére, hogy legtöbb esetben rövid szövegeket helyeznek el a lapban. Emellett már – és ez is kortünet – az előző évtizedek szinte krónikus elővigyázatosságával ellentétben, nem ügyelnek szigorúan arra sem, hogy a két nyelv megoszlása megközelítően fele-fele arányban legyen jelen. A lapban nincsenek hagyományos értelemben vett rovatok sem. Az oldalakon mindazonáltal témák szerint csoportosítják az írásokat, ilyen értelemben a helyi érdekű riportoknak, zentai fiatalokat érintő beszámolóknak, az irodalomnak, a humornak, programajánlóknak általában az oldal vagy a dupla oldal ad keretet.

Az előzőek fényében nehéz az irodalmi anyag műfaji besorolása is. Fiatalok, elsősorban középiskolások első megnyilatkozásairól van szó. Többnyire verseket, néhány esetben rövidprózát közölnek magyar és szerb nyelven egyaránt. Az előző periodikákhoz képest viszont ők maguk állítják össze a lapot, ilyen értelemben nincs közöttük, pontosabban felettük egy idősebb szerkesztő, akihez tanácsért folyamodhatnának, vagy aki megrostálná, gondozná, kijavítaná a szövegeket, és aki felfigyelne az időközben felbukkanó tehetségekre, majd bevonná őket a munkába. Sajátos önképzőkör a folyóirat. A fiatalok emellett nem is kérhetnek szöveget senkitől, hiszen támogatás hiányában nemcsak a nyomdaköltségek fedezését kell valamilyen módon megoldaniuk (amint olvashattuk, ezt általában papírgyűjtéssel oldották meg), de tiszteletdíjak nélkül hiányzik az a motiváció is, amely az új szerzők felé az első, ösztönző lökést megadná. Emellett – ismét egy idősebb szerkesztő hiányában – nem rendelkeznek azzal a kapcsolati tőkével sem, amely az anyagiak keltette úrt legalább a kezdetekben pótolta volna. A *Hm...* után következő *Scarabeus* már az Ifjúsági Művelődési Központtal karöltve szert tett némi forgótökére, amelyből meglehetősen sikeresen tudták működtetni a lapot.

A kritikai él és a szókimondás viszont külön érdeme a lapnak. Több riportban, interjúban is megszólaltatják a helyi fiatalokat, akik a fennálló viszonyok miatt fejezik ki aggodalmukat. A zentai Ifjúsági Szövetség tagjai többek között a pénzhiányra panaszkodnak: „Hibák, problémák természetesen mindig akadnak. A társadalmunkban és gazdaságunkban uralkodó általános válság rányomta pecsétjét a mi tevékenységünkre is. A pénz hiánya már évek óta nagy gondot jelent szervezetünk munkájában. Sok esetben aktivitásunk csak addig tart, amíg pénz van.”²⁰ Az első számban emellett olvashatunk egy interjút Takács Andorral, a helyi felderítőcsapat vezetőjével is, aki szintén pénz- és helyiséghiányra panaszkodik, valamint arra, hogy sikereik és egyenruhájuk ellenére nem élveznek semmilyen tekintélyt²¹, ami szintén a kései szocializmus szimbolikus

²⁰ Volt. In *Hm...* 1986/1. szám. pp. 3.

²¹ A természetet ismerni és megvédeni. In *Hm...* 1986/1. szám. pp. 7.

rétegeinek anakronizmusára és a lakosság széles körű érdektelenségére utal. Ugyanebben az interjúban szó esik arról is, hogy a felderítők száma a nyolcvanas évek elejére olyannyira lecsökkent, hogy a csapat megszűnt. Amíg az előző évtizedben még szimulálni lehetett a jólétet, és a sajtóban odafigyeltek a jugoszláv ideológiai összhangra, a nyolcvanas években már egyre több olyan cikksorozat, film jelent meg, amely tabukat döntött, kérdéseket tett fel és addig eltitkolt epizódokat fogalmazott meg. Több művészt, politikai foglyot, disszidentet is rehabilitáltak. A közélet felszínén megpattant az a máz, amely védte a rendszert az összeomlástól. Megjelentek azok a repedések, amelyek a gazdasági válságok, a fokozott művészeti szabadság és az egyre inkább óhajtott, fokozatosan ismérveit meg is mutató, majd be is következő politikai pluralizmus nyomán a szétagulódáshoz vezettek. A *Hm...* ilyen értelemben egy kortűnet, és pontosan azért az, mert részben „radar alatt tudott maradni”. A rendszer hiányosságait láthatjuk benne abból, amit kritizál és abból, amit nem volt kötelező beszerkeszteni az újságba. Pénztelenséget, szimbólumaiban élő túlrejtett kirakat-ideológiát és általános szervezetlenséget látunk, ugyanakkor egy nyugati filmiparra, zenére és ifjúsági kultúrára kíváncsi, azt követni vágyó életstílust. Olyan verseket olvashatunk, amelyek öngyilkosságról és tárgyi érdektelenségről szólnak, és mindezt olyan tizenévesek írják, akik mélyreható változásokat akarnak.

Egy baráti társaság lapjáról van szó, amely egy olyan vákuumhelyzetben jött létre, amely bár – több évtized óta először – szellemi mozgásszabadságot adott, nélkülözötte azt az anyagi támogatást, amelyet a községi hatalmi szervek biztosítani tudtak. Az ezután következő kiadványok már tudatában voltak a megváltozott helyzetnek. Így egyrészt felkészültebben navigáltak, másrészt pedig – pontosan abból adódóan, hogy számolni tudtak a helyi erővonallal – nem fáradtak annyira bele a lapkiadást megelőző adminisztrációs teendőkbe. A *Hm...* ilyen értelemben a közélet átalakulásának azon köztes állapotában jött létre, amikor egyik oldalról már a községi pártstruktúrák ifjúsági szervei sem rendelkeztek kellő hatalommal és pártvonalas „kumroveci” motivációval, sem akkora forgótökével, hogy támogatni tudják az ilyen jellegű kezdeményezéseket.²² Másrészt pedig, még nem alakultak ki azok az alternatív támogatási csatornák sem, amelyek a nyolcvanas évek utolsó harmadában már lehetővé tették a fiatal, alternatív művészet felszínre törését vidéken is.

---

²² Josip Broz Tito szülőfaluja, a horvátországi Kumrovec, ahol a Jugoszláv Szocialista Szövetség pártkiskolát működtetett az Ifjúsági Szövetség érdeklődői számára. Közülük kerültek ki az ország megbízható keményvonalas, elkötelezett pártkatonái, de a rendszer fokozatos megfeneklésével a nyolcvanas, sőt a kilencvenes évek politikai haszonélvezői, sok esetben jelenlegi közéleti szereplői, üzletemberei is.

SCARABEUS

A *Hm...* három száma után nem sokkal egy új, A4-es formátumú lap, a *Scarabeus* jelentkezett 1986 júliusában.²³ A *Hm...*-hez hasonló módon ebben is helyet biztosítanak a községi szórakozási lehetőségeknek, de a főhangsúly a fiatalok művészeti, elsősorban szépirodalmi megnyilatkozásain van, ilyen értelemben háttérbe szorul az ifjúságpolitika, amely például az *Ifjúsági Köz-lönyben*, az elődlapokban pedig még kifejezettebben fontos szerepet töltött be a helyi sajtóban. A *Scarabeus* szinte lapszámról lapszámra követhetően egyre inkább a művészet felé orientálódott, emellett zenével, kritikával is foglalkoztak, interjúkat, képregényeket, verseket, prózát közöltek. A lap 300–400 példányban jelent meg, változó oldalszámmal. Kétnyelvű havilapként indult, de már a második és harmadik alkalommal duplaszámként került ki a nyomdából. Az első évfolyamot egy „többes számmal” zárták, amely az előzőek harmincdináros árához képest kétszázba került, és négy szám helyett jelent meg. Az 1987-es évfolyamban kétheti megjelenésre váltanak, de zömében duplaszámok jelennek meg, a lap ára pedig 50 dinárra emelkedik.

Az 1986-os júliusi szám tizenkét oldalon jelent meg néhány hónappal a *Hm...* megszűnte után, és több jel is arra utal, hogy a *Scarabeus* szerkesztői gárdája egyfajta folyamatosságra törekedett. Elsősorban azért, mert – ahogy a többi lapot is – helyszínét tekintve mindkettőt az Ifjúsági Központban szerkesztették, emellett több olyan szerző is megjelent a *Scarabeusban*, aki már a *Hm...* munkájában is részt vett. Az új lap első számát ilyen értelemben több szempontból is inkább egy, a hid szerepét betöltő próbaszámnak tekinthetjük. Másodsorban a 11. oldalon egyfajta folytonosságot is felfedezhetünk a *Hm...*, *Scarabeus* című metaforikus cikkben, amely Sziszüphosz kínjait a ganajturó bogárral veti össze.²⁴ Harmad-sorban, a képanyagra vonatkozóan a következőt írják: „A SCARABEUS-számot Gergely József fotóival illusztráltuk.”²⁵ Vagyis, akár egy folyóirat *Scarabeus*-számáról is szó lehet, és kevésbé egy önálló *Scarabeus* című folyóiratról. Ne-

²³ *Scarabeus* = Zentai Ifjúsági Köz-löny – Omladinski Bilten Senta. Kiadó: Szocialista Ifjúsági Szövetség Községi Választmánya Zenta. 1. évf./1. szám: 1986. 7. 25. Kiadói tanács: Törtelyi László, Csábi Béla, Mile Mijatov. Fő- és felelős szerkesztő: Beszédes István. (1. évf./3. szám: 1986. október–november): *Scarabeus* = A zentai fiatalok lapja. (2. évf./1. szám: 1987. 10. 1.): Szerkeszti a szerkesztőség: Bojan Pajtić, Szabó [Palócz] Attila. (2. évf./ 3–4. szám: 1987: ?): Főszerkesztő: Szabó [Palócz] Attila, Bojan Pajtić. Periodicitás: 1986: havonta; 1987: kéthetente. Nyomda: zentai Községi Képviselő Testület nyomdája. Méret: A4. Terjedelem: 10–12 p.; duplaszámok: 24 p.; négyesszám: 52 p. Lelőhely: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta.

²⁴ Gergely József: *Scarabeus* – galacsinhajtó bogár. In *Scarabeus*: 1986. július. pp. 11.

²⁵ Uo.

gyedrész, a programcikket, amely a lap irányát hivatott megszabni, majd csak a második számban közlik. Mindazonáltal a második, augusztus–szeptemberi duplaszámban megjelent *Egy kezdet folytatása* című programcikkben Csábi Béla is egyfajta kontinuitásról, a fiatalok önzetlen odaadásáról ír: „A valamikori Ifjúsági Közlöny, majd a »Hm...«, úgyszintén, mint a legújabban megjelent *SCARABEUS* egy csapat önzetlen fiatal munkájának gyümölcse.”²⁶ Ezután már a második bekezdésben a fiatalok „túlzottan is éles kritikai éléről” ír, nagy valószínűséggel visszautalva az előző „próbaszám” körkérdésére, amely lényegében csak a fiatalok politikai közömbösségét bizonyította. A megkérdezettek nem tudták, hogy ki a Vajdasági Szocialista Ifjúsági Szövetség zentai elnökségének elnöke, és a sporton kívül azt sem, hogy milyen tagozatai léteznek. Az Ifjúsági Központ vitaestjeit csak néha látogatják, amikor pedig megkérdezték, hogy szerintük milyen programokat kellene szervezni, akkor a válasz a divatbemutató volt. A szemben levő oldalon található, szintén szerb nyelvű rövid riport pedig a munkanélküliségről, valamint a rosszul és céltalanul megszervezett oktatásról szól – meglehetősen bíráló hangnemben. Ez a kritikai él – még akkor is, ha ez csak egy helyi terjesztésű lap volt – nyilván szemet szúrt a kiadói tanácsnak, amelynek az említett Csábi Béla is tagja volt. Ugyanakkor ez a bíráló hang a későbbiekben fokozatosan fel is fog szívódni a lapból, amely, bár hivatalosan megmaradt ifjúsági közlőnynek, tartalmilag a helyi művelődési és művészeti célokat szolgálta. Érdekességként idézhetjük még Csábi Béla programcikkének egy mondatát 1986-ból, amelyben az idősebb korosztályokat önzőnek, a világot pedig „elidegenedettnek” írja le: „A mai fiatalok az idősebb korosztályok önzéséből fakadóan nem mindig találhatják meg saját egyéniségüket.”²⁷ Két korszellem néz farkasszemet, illetve egyetlen ideológia húsz évet közrefogó két végpontjának ironikus szembenállását láthatjuk, amennyiben ezt a mondatot az ismeretlen, szerb nyelven fogalmazó szerző 1965-ös *mi*-ben megjelent vezércikkével összehasonlítjuk: „Az előző korosztályok romba döntöttek mindent, ami előző korok imperatívuszát hordozta ahhoz, hogy mi folytathassuk a teremtést. Mi a teremtésen át fogunk a jövő felé fordulni, rombolni azt, ami már meghaladott.”²⁸ Emellett az sem mellékes, hogy a nyolcvanas évek utolsó harmadában enyhül az ideológiai szigor. A községi hivatalokban már nem kimondottan azok a keményvonalas, pártiskolát végzettek vannak túlsúlyban, akik a hatvanas és hetvenes években pálcát törtek a fiatalok felett. A poszt-titói Jugoszlávia kései szakaszában már inkább olyan pártfunkcionáriusokkal találkozunk, akik egy évtizedre rá már sok esetben vállalkozókként jelennek meg.

²⁶ Scarabeus: 1986. VIII–IX. pp. 2.

²⁷ Scarabeus: 1986. VIII–IX. pp. 2.

²⁸ *mi*: 1965. 1. szám. pp. 1. (szerz. ford.)

A *Scarabeus* történetét nem lehet elvonatkoztatni attól a specifikus támogatói vagy szervezési formától, amely lehetővé tette és alapvetően meghatározta a létezését. A lap két fontos pillérre támaszkodott. A zentai Szocialista Ifjúsági Szervezet egyrészt működtetett egy diszkóklubot, amelynek népszerűsége folytán a szervezet komoly forgótökére tett szert. A belépőkből származó pénzüsszeget pedig nagyrészt hangfelszerelésbe fektették (lemezek, fénypark, hangosítás, keverőpult stb.). Másrészt – elsősorban Beszédes István szervezésében – 1985 telétől vitaesteket, úgynevezett tribünöket szerveztek. Ezeket a beszélgetéseken neves értelmiségiek, írók, szobrászok, festők, zeneszerzők, világotutazók, fényképeszek vettek részt. A tevékenységet ezután kiszélesítették, és tárlatmegnyitókra, színelőadásokra, diavetítésekkel egybekötött előadásokra, filmvetítésekre is sor került. A folyóirat ezeknek egyfajta összefonódása és szintézise volt. A diszkónak mint helyszínek a létezését egyrészt legitimálni kellett azzal, hogy ott más művelődési rendezvényre is sor kerül, ilyen értelemben a község életében nem kizárólag szórakozási lehetőségként van jelen. Ebből következőn a belépőkből befolyó összeg egy részét a folyóirat kiadására fordították. Másrészt, a felpeszdült kultúrélet anyagot szolgáltatott a folyóiratnak, ugyanakkor pedig a fiataloknak felkínálta azt a lehetőséget, hogy ők maguk is írjanak, fényképezzenek, kollázst vagy grafikát készítsenek a lapnak. Az önszerveződés és kapcsolati tőke ezen elemei hiányoztak a nyolcvanas évek első feléből, amely miatt az *Ifjúsági Közöny* és a *Hm...* is megszűnt. Egy magasabb szinten pedig a *Scarabeus* szervezőmódja annak a szándékosan visszafogott és korlátozott piacgazdaságnak az egyik legjobb példája, amely Jugoszláviában az egymás nyomába lépő és félig megfeneklett tervgazdasági reformokkal zajlott.

A szerb és a magyar nyelv egyensúlyának felbomlása már az *Ifjúsági Közöny*-ben és a *Hm...*-ben is látható volt, a *Scarabeus*-ban viszont ez még szembe-tűnőbb. Ahhoz képest, hogy két évtizeddel azelőtt a *MI* pontosan annyi és olyan hosszúságú szerb nyelvű szöveget közölt, amennyi magyart, a *Scarabeus*-ban erre a szerkesztői szempontra idővel egyre kevésbé figyeltek oda. Vannak olyan duplaszámok, ahol csak két-három szerb nyelvű szöveg jelenik meg a huszonnégy oldalas lapban, míg az 1986/87-es négyes számban már csak egy esszészzerű szöveg és néhány vers a közel ötven oldalon.²⁹ Az arány a második évfolyamban sem módosul. Tünetszerűen – ahogy a *Hm...* esetében sem – még a programcikk sem íródik meg szerbül. Ez részben annak tudható be, hogy a korabeli zentai szerb lakosság döntő többsége jól beszélt magyarul, ilyen értelemben nem volt szükséges szerb nyelven is megírni a cikkeket, hiszen anélkül is mindenki el tudta olvasni. Emellett az sem mellékes, hogy a cikkeket önkéntesek írták, és Zentán meglehetősen kevés olyan fiatal jelentkezett verssel,

²⁹ *Scarabeus*: 1987/2–5. szám.

tudósítással vagy újságcikkkel, akik ezt szerb nyelven vállalták volna. Szervezeti vagy szövetségi követelmény, esetleg honorárium hiányában pedig nehéz volt motiválni már a *MI* és az *Ifjúsági Közlöny* idején is azokat fiatalokat, akik esetleg szerb nyelven írtak volna.

A szerkesztőség olyan tagokból állt, akik közül többen kulcsfontosságú szerepet töltek be a kilencvenes és kétezres évek zentai, vajdasági kulturális életében. Az első évfolyam fő- és felelős szerkesztője Beszédes István, aki egyben a zentai Ifjúsági Művelődési Központ művelődésszervezője is volt (1985–1989), később az *Új Symposion* főszerkesztője, 1999-től pedig a *zEtna* online irodalmi magazin és kiadóház alapító-szerkesztője lett. A második évfolyam magyar nyelvű részét már Szabó Palócz Attila, szerb részét pedig Bojan Pajtić jegyzi. Szabó Palócz Attila főszerkesztősége alatt még középiskolás. Később viszont a szintén zentai *Ambrózia* magazin, majd az újvidéki *Képes Ifjúság* fő- és felelős szerkesztője. Bojan Pajtić pedig 1987-ben szintén középiskolás Zentán, és a Stevan Sremac színjátszó csoporton keresztül kapcsolódik be a lap munkájába. Érdekes, hogy azután politikai pályára lép, majd 2004-től Vajdaság Autonóm Tartomány miniszterelnöke, 2014-től pedig Szerbia egyik legnagyobb pártjának, a Demokrata Pártnak az elnöke lesz. A *Scarabeus*ban emellett több olyan névvel is találkozunk, aki a rákövetkező évtizedekben fontos közéleti szerepet tölt be. Lektorként például Hajnal Jenő neve bukkan fel, aki a 2005-ben alapított, zentai székhelyű Vajdasági Magyar Művelődési Intézet igazgatója volt, majd 2015-től a Magyar Nemzeti Tanács elnöke. Urbán Andrásnak – aki jelenleg a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház igazgatója – a *Scarabeus*ban és azelőtt a *Hm...*-ben jelennek meg első novellái, versei és drámái. A 2013-tól a budapesti Nemzeti Színház dramaturgjának posztját betöltő Verebes Ernő is ír a lapba, sőt interjú is készült vele. Juhász Attila, akinek az írásai általában Juhem név alatt jelentek meg, és azelőtt a *Hm...* társszerkesztője volt, itt tovább publikál, később pedig, 1997 és 2008 között Zenta polgármesterének tisztségét tölti be. Mellettük az ekkor már *Új Symposion*ban is publikáló Ladányi István novellái szintén felbukkannak a lapban, aki Magyarországra való költözése után az *EX Symposion* egyik alapítója, a Veszprémi Pannon Egyetem tanára, majd a Sziveri János Intézet, Közép- és Kelet-európai Irodalmi és Társadalomtudományi Kutatóközpont intézetvezetője lesz. Ez csak néhány név a sok közül, de ebből is látszik, hogy a lap maga köré tudta gyűjteni azokat a kreatív fiatalokat, akik a nyolcvanas évek utolsó harmadának légkörében szocializálódtak, és akik közül sokan még a kétezres években is művészeti, valamint közművelődési téren fontos szerepet töltenek be.

A *Hm...* részben szándékos DIY-küلالakjával ellentétben a *Scarabeus* kifinomultabb nyomdatechnikával dolgozik, így a szerkesztőségnek a vizuális

kivitelezés terén is több manőverezési lehetősége volt. A tördelés, a fotóanyag, a grafikai megoldások ilyen értelemben sokkal jobb minőségben kerülnek az olvasó elé, emellett szakítanak a fekete-fehér gyakorlattal is, és néhány lap-szám színes, sőt többszínű fedőlappal jelenik meg. Láthatóan több figyelmet fordítanak a külalakra, így például a 1986/87-es „többszámú” az azóta sikeres karriert befutó, bel- és külföldön egyaránt kiállító Penovác Endre és Fujkin István festőművészek munkáira bukkanunk. A grafikák, rajzok és fényképanyag tekintetében az a legszembetűnőbb, hogy az *Ifjúsági Közöny* vagy a *MI* gyakorlatával ellentétben a *Scarabeus* szinte teljesen apolitikus. A lap ilyen értelemben alig kíván visszahatni a helyi közéletre, és még az illusztrációk és a fotóanyag terén sem a tájékoztatást, hanem inkább a művészeti megnyilatkozást helyezi előtérbe. A szövegeket sokszor illusztrálják nonfiguratív grafikákkal, vagy olyan fényképekkel, amelyek tárgyakat, tájakat ábrázolnak. A szerkesztők egyrészt még akkor is ritkán közölnek politikai vonzatú képmellékletet, amikor a cikk azt indokoltá tenné. Bojan Pajtić, a Jugoszláv Néphadsereg és a zentai ifjúság együttműködéséről írt beszámolója mellé például egy járdára vizező, meztelen kisfiú fekete-fehér fényképét illesztették.³⁰ Másrészt, az illusztráció adta lehetőségeket még a szöveg nonverbális szatirikus kommentárjaként is alig használják ki. A ritka szövegek egyike például az 1986/87-es négyesszámúban közölt szerb nyelvű esszé, amelyet Vojislav Janković, a korban nézetei miatt mellőzött szociológus írt a kultúra új modelljeiről.³¹ A cikk mögé egy egyértelműen jugoszláv pálcikaemberként szerkesztettek, alá pedig magyarul a következő szöveget „VIVÁT A MUNKA NEMZETKÖZI (INTERNACIONÁLIS) ÜNNEPÉNEK”. Vojislav Janković emellett szintén fellépett az Ifjúsági Tribünön is. A szépirodalom mellett egyre kevesebb helyet szenteltek a társadalmi kritikának, de még azokban az esetekben is, amikor erre sor kerül, elhatárolódnak attól, hogy egy kollázssal, karikatúrával vagy rajzzal – az értelmezést esetleg más irányba sodró – többletjelentést adjanak a cikknek. A lap egyértelműen eltávolodik az előző évtizedek közlönyszerű szerkesztéspolitikájától, mind tartalmi, mind formai tekintetben. Megjelenésében a magazinszerű lapokhoz közelít, így jobban hasonlít a korabeli *Képes Ifjúsághoz* vagy *Új Symposionhoz*, és szerkesztői – bár az újvidéki lapok lényegesen nagyobb támogatásnak köszönhetően minőségi papírra, jobb festékkel, korszerűbb nyomdatechnikai felszereléssel nemzetközi viszonylatban is kimagasló periodikának számítottak – egy vidéki ifjúsági lap kategóriájában minden tekintetben irigylésre méltó eredményt értek el. Amíg a *Hm...* megtartotta azt a funkcióját, hogy más tartalmak mellett tájékoztasson is, addig a *Scarabeus* elsősorban művészeti-mű-

³⁰ *Scarabeus*: 1987/3–4. pp. 9.

³¹ *Scarabeus*: 1987/2–5. pp. 18.

velődési folyóirat igyekezett lenni, és nagy valószínűséggel a szerkesztők is ezt használták volna műfajmegjelölésként. A támogatás miatt viszont erre a cserére nem kerülhetett sor, mert legalábbis alcíme szerint „A zentai fiatalok lapja” nem egy rétegközönséget hivatott megcélozni, annak ellenére, hogy tartalmából egyértelműen erre következtethetünk.

Több *Scarabeus*-számot is képregénnyel zárnak, így a hátlapokon olyan képsorokat látunk, amelyet Juhem (Juhász Attila) írt és Teddy Keco (Keceli Mészáros Tivadar) rajzolt.³² Az 1987-es négyesszám hátlapján levő, szöveg nélküli képregényt pedig Balla Mátyás rajzolta.³³ A tipikusan a nyolcvanas évek ifjúsági kultúrájának lecsapódásaként értelmezhető, folytatásokban megjelenő történetek képsorai egyértelműen nyugati hatást tükröznek. A Juhem és Teddy Keco névvel aláírt, 1986-os évfolyamban található *Genius* képregényben például az USA-t, Angliát, Londont, a Heathrow-t, a Wembley-stadiont mint koncerthelyszínt is megnevezik a szerzők. A nyugati kultúripar olyan alakjai jelennek meg, mint Frankenstein, King-Kong, a Sylvester Stallone által alakított Rocky és az akkor mindenki által követett Dinasztia című tévéfilmsorozat. Ilyen értelemben nem csupán az jelzésértékű, hogy vidéki, tizenéves fiatalok Délkelet-Európában a képregényt választják művelendő műfajként, hanem az is, hogy elsősorban olyan tartalommal töltik meg, amely a Nyugatról beáramló kultúrtermékek nélkül elképzelhetetlen lenne. Mindazonáltal nem pusztán másolásról van szó, hanem hatástörténeti mozzanatról. A képregény része volt az akkori tizen- és huszonevűsek életstílusának, így amennyiben belelapozunk ezekbe a folyóiratokba, és a moziban vetített filmeket is bevonjuk az elemzésbe, akkor könnyedén feltérképezhetjük a korabeli fiatalok kulturális igényeit. Arról olvashatunk már az első *Scarabeus*-számban, hogy a külföldi filmforgalmazó cégek a kupari filmszemlén – ahova a zentai mozi működtető testület képviselői is ellátogattak – többnyire olyan filmeket mutattak be, amelyek erőszakról, verekedésről, feszültségről, vérről, terrorról és rablásról szólnak. A cikkíró szerint a képviselőket kész tények elé állították, és ezért lesz majd a jövő évi (1987) vajdasági mozikban kizárólag olyan film, amely kasszasiker lesz, és csupán üzleti érdekeket szolgál. Majd így fejezi be: „Eddig száz fajta kung-furól, karateról és dzsiu-dzsiuról szóló filmet néztünk, hogy az erotikáról ne is beszéljünk. A nézők telítődtek, a filmforgalmazók pedig ezért irányt váltottak. A zentai mozi-közönség nagy része fiatal, ezért nem kétséges, hogy az akciófilmek érdekelné fogják őket.”³⁴ Amennyiben pedig végigpásztazzuk a mozi-repertoárt, amelyet az 1987/3–4. szám a hátlapján közöl, akkor láthatjuk, hogy egyetlen olasz film

³² Az 1986-os évfolyam minden egyes számának hátlapján képregény található.

³³ *Scarabeus*: 1987/2–5. pp. 52.

³⁴ *Scarabeus*: 1986. július. pp. 7.

kivételével a zentai mozi valóban csak hollywoodi akciófilmeket mutatott be. Hasonló arány mondható el a *Hm...*-ben közölt februári, márciusi és áprilisi játékrendről is. Egyértelműen kirajzolódik az az ív, amely a moziban látható filmek fogyasztását összeköti azzal a kreatív munkával, amely a folyóiratban zajlott, és reprodukálta azt a popkulturális tudást, amelyek a fogyasztással felhalmozódtak.

Érdekesmód a *Scarabeust* pontosan ennek az ifjúsági ellenkultúrának a lapban való lecsapódása szüntette meg. Szabó Palócz Attilát 1988/89 telén váltják le, mert a már a sokszorosítóban levő lapszám hátlapján egy olyan képregény kapott helyet, amely még ebben a késő-szocialista demagógiai alkonyatban is deviánsnak minősült. Szabó Palócz Attila elmondása szerint az utolsó meg nem jelent, már beszerkesztett környezetvédelmi duplaszám képregényében ugyanis az akkor népszerű, muskátlizenét játszó ANT együttes nevét (Abszolút Nostalgikus Társaság) változtatták meg Anarchista Nemzeti Tanácsra, majd Szabó Palócz Attila zentai címét (Alsó-Tisza-part, szerbül: Donja Tisina obala vagy röviden DTO) Diverzáns Területi Osztagra. Miután a lapszámot visszakérették az Ifjúsági Központba, a nyomda már nem volt hajlandó kinyomtatni, ekkor viszont Szabó Palócz Attila már nincs is Zentán, hanem Újvidéken jár egyetemre, Beszédes István pedig már az *Új Symposiont* szerkeszti. A folyóirat élére ekkor Urbán Andrást nevezi ki az Ifjúsági Szövetség, de ő 1989-ben sorkatonai szolgálatra vonul be. Azután viszont már a széttagolódó államalakulattal együtt a Szocialista Ifjúsági Szövetség mint alapító szerv is megszűnik. A két évfolyamot megért periodika után a tisztán zenei tematikájú *Aqualung* zárja a nyolcvanas éveket 1988-ban, amelyet már a zentai Ifjúsági Művelődési Központ és a zentai Zenekedvelő Ifjúság nevű civil csoportosulás ad ki.

ÖSSZEGZÉS

A folyóiratok őrzik a kor politikai arculatát, válságait és a helyi hatalomgyakorló elit beavatkozását vagy közönyét egyaránt. A lapok tartalmát tekintve jól láthatók a műszaki újítások, a sajtótörténeti divatjelenségek, a lehetséges és lehetetlenné tett fejlődési irányok. Folyóiratról folyóiratra haladva végigkövethetjük a kultúrélet keresletét és kínálatát, a szórakozási lehetőségek változását és a kultúripar fejlődését is. Mindemellett lakmuszpapírként használhatjuk őket arra, hogy egy olyan lokális miliőben, mint Zenta, a községi szinten hatalmát kifejtő elit miként engedte meg, de korlátozta is egyben egy olyan helyi hatókörű művészeti világ kialakulását, amelyet a vajdasági magyar művészeti világok alrendszereként is vizsgálhatunk.³⁵

³⁵ Vö. Howard S. Becker „Art Worlds” kifejezésével.

Az első zentai kisperiodika felbukkanása jó példája a jugoszláviai (magyar) nyilvánosság módosulásának.³⁶ A hatvanas évek közepére több szerencsés egybeesés zajlik le. Egyrészt egy olyan korosztály lesz nagykorú, amelynek az elsődleges szocializációs élménye nem a háborús eseményekhez, hanem a háborút követő évekhez, majd a békeidőhöz kötődik. Az előző korosztályokhoz képest ez a tapasztalati horizont más szövegvilágokat, más tematikai keretet eredményez. Másrészt, a negyvenes évek második feléhez és az ötvenes évekhez képest különböznek a zsdanovi elvekre és általában a szocialista realizmusra alapozott kultúrpar elvárásai is, ilyen értelemben szórványosan, de egyre erőteljesebben jelentkeznek más hangok már az ötvenes évek végétől. Harmadrészt, élményanyagként felhalmozódnak azok a kulturális javak, amelyek a Nyugatról beáramló kortárs művészeti alkotásokkal érkeznek. Többek között itt – hogy csak néhányat említsünk – fontos szerepet játszik például az olasz film, a francia irodalom és az amerikai könnyűzene. Negyedrészt, a hatvanas évek közepére politikailag is liberalizálódik a közélet és gyengül a központi szigor, ezzel a párt – bár megmarad a szocializmus keretein belül – engedékenyebbé válik az alternatív művészeti megnyilatkozások felé. A *Tribina*, a *mi* és a *MI* többször is megszakított fejlődési görbéjén azt látjuk, hogy teret adnak a fiataloknak, de ahogy felerősödik ez a hang, megvonják tőlük a támogatást. A három közül legsikeresebben működő *MI* is politikai akarattal jött létre, de azzal is szűnt meg, ugyanakkor nem fűződnek hozzá olyan „nem hivatalos cenzori” mellékszálak, mint elődeihez, mert a művészet felé mozdult el. A *MI* ugyanakkor, nagy valószínűséggel, létre tudott volna hozni egy művészeti világot, ha a belpolitikai eseményekre való válaszként a központi hatalom nem söpör végig az összes jugoszláv sajtóterméken.

A hetvenes évek megcsontosodott nyilvánossága és a Sziveri-féle szerkesztőség leváltása között nem tudni, miért nem indítottak kisperiodikát Zentán. A hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején ugyanis egy lazább talajú kultúrpolitikai mikroklíma alakult ki, amelyben akár szárbá is szökkenhetett volna egy kisfolyóirat. Ahogy viszont többnyire lenni szokott, az ilyen kezdeményezések általában egy-két emberen, esetleg egy jól összeszokott baráti társaságon múlnak. A válasz ebben az esetben lehet olyan egyszerű, hogy sem felülről a községi vezetőség részéről, sem alulról a fiatalok közül nem kezdeményezett senki. A levéltári dokumentumok között sem bukkanunk semmilyen, erre utaló kérvényre vagy egyéb dokumentumra, jegyzőkönyvi nyomra.

A nyolcvanas évek közepén, amikor a hetvenes évekhez hasonló szigor uralkodott a médiában, jellemző módon egy olyan községi ifjúsági lap indult, amely a tájékoztatást helyezte előtérbe. Jugoszláviai magyar viszonylatban érdemes megjegyezni, hogy ekkor még mindig az az Erdélyi Károly a *Magyar Szó* fő-

³⁶ Vö. Jürgen Habermas „Öffentlichkeit” kifejezésével.

szerkesztője (1976–1985), aki aktív szerepet vállalt a Sziveri-ügy idején, míg az *Új Symposion* főszerkesztője Purger Tibor (1984–1989) volt. Emellett a *7 Nap* és a *Dolgozók* is inkább a gyanútlan tárcák, riportok felé terelte az olvasót. Bírálatot, strukturális problémákra irányuló kérdésvetést nem találunk a sajtóban. Az *Ifjúsági Közlöny* ennek a paradigmának a része. Egy olyan jugoszláviai (magyar) nyilvánosság lokális alapeleme, amely az olvasóknak hírekkel szolgál. Nem az értelmezés, hanem a közlés állt középpontban. Ilyen értelemben egy alapos, tájékoztatni kívánó, a maga nemében megfelelő, szerkesztői koncepciójában az alapítási szándékhoz hű periodikával van dolgunk – ellentétben a többi zentai lappal, amely általában eltávolodott a művészet felé.

A nyolcvanas évek utolsó harmadában viszont, miután Slobodan Milošević átveszi a hatalmat a Kommunista Szövetség szerb részlegében, és ezzel legitimálódik az etnikai összekacsintás a párton belül, és amikor ezáltal elvész az ideológiai iránytű, majd a rákövetkező évtizedben el is szabadul a pokol, Zentán – a gyengülő pártzigornak és a községi pártvezetőség közönyének köszönhetően – egy olyan művészeti világ alakul ki, amely a *Scarabeus* című folyóiratban ölt formát. Az azt megelőző *Hm...* sajnos egy „már-nem-még-nem” vákuumhelyzetben jött létre, ezért a szerkesztőség minden jel szerint belefáradt a periodika támogatása körüli teendőkhöz. Esztétikai szempontból viszont ennek ellenére kimagasló eredményeket értek el mindhárom lapszámban. A *Scarabeust* viszont, az általános zavarban egyrészt nem gátolta senki a munkában, és hagyták kifejlődni. Másrészt megvolt a fejlődéshez szükséges anyagi fedezet. Ennek következtében egy gyorsléptékű tőkefelhalmozás zajlott le Zentán, ahol – miután az kulturális, gazdasági és politikai-kapcsolati elemeiben szintetizálódott – néhány hónap alatt egy olyan folyóirat került az olvasók elé, amelynek tartalma minden további nélkül megjelenhetett volna bármely magyar nyelvű folyóiratban, és megállta volna a helyét. Mindeközben egy olyan művészi világot működtetett maga körül, amelyben a kapcsolatok elérték a városi szintű együttműködés leghatékonyabb formáját. Az anyagi források kellő rendszerességgel szolgáltatták a megjelenéshez szükséges fedezetet, a művelődési élet biztosította a témákat, a közönséget és a szerzői gárdát. Az önfenntartásnak köszönhetően emellett kölcsönösen adott legitimitást egymásnak a diszkóklub és a folyóirat, amely így a diszkóklub részéről stabil anyagi forrást jelentett, a vitaestek és a folyóirat pedig ezt a közművelődés felfuttatásával ellensúlyozta a zentai polgárság körében – mindezt az Ifjúsági Központ keretein belül. A folyóirat emellett kellő éleslátással tudta mobilizálni a fiatal erőként helyben levő szerzőket, publikációs fórumot biztosított nekik, és alkalmat adott az önkifejeződésre. Emellett nem mellékes, hogy ebben a művészi világban hatékonyan megoldották a folyóirat mint tárgyiasult kultúrtermék terjesztését is.

A zentai kisperiodikák sora ezzel nem ér véget. A község érdekes színtöltja a tisztán zenei *Aqualung*, valamint a kilencvenes években jelentkező *Ambrózia* is. Az évtized végén pedig útjára indul – összekötve a zentai művészeti világot a huszonegyedik századdal – a *zEtna* online irodalmi magazin és kiadóház. Az elmúlt hét évtized mindazonáltal jó példája egy kisvárosi közeg beágyazódásának a társadalmi, gazdasági és politikai makrostruktúrákba, ugyanakkor jól láthatók a közösségi szerveződési formák és az egyéni összefüggésrendszer mikrostruktúrái is.

Vége

IRODALOM

- BECKER, S. Howard 1982. *Art worlds*. Berkeley and Los Angeles, University of California Press
- GEROLD László 2001. *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000)*. Újvidék, Forum Könyvkiadó
- GULYÁS Gizella 2003. *Kortárs vajdasági magyar művészek lexikona*. Újvidék, Atlantis
- HALL, Stuart 2001. *Encoding and Decoding*. = DURING, Simon (ed.): *The Cultural Studies Reader*. London and New York, Routledge. pp: 507–517.
- KAELBLE, Hartmut 2007. *Sozialgeschichte Europas, 1945 bis zur Gegenwart*. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung
- KALAPIS Zoltán 1994. *A Magyar Szó fél évszázada*. Újvidék, Forum Könyvkiadó
- SZERBHORVÁTH György 2005. *Vajdasági lakoma, az Új Symposion történetéről*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó
- SZLOBODA János 1995. *A zentai sajtó története*. Zenta. Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre

Freedom of Press, Supervision and Censorship (Exemption)

Little periodicals in Senta between 1945 and 1992

The paper studies little periodicals which were published between 1945 and 1992 in the town of Senta. Little periodicals are magazines with literary texts (drama, poetry, prose), among others, which are of cultural and artistic orientation, but they were circulated only locally and published for a brief period. Several of them were printed only for a year or two (*MI, Ifjúsági Közöny, Scarabeus*). At the same time, there were some that lived to see merely two or three issues (*Tribina, mi, Hm...*). The study focuses on the way these magazines were started, on their editorial concept and how it modified with time, as well as what caused a magazine to close. My aim was to map out the possibilities of the art world and webs of collaboration, in addition to how young people created a certain journal. These periodicals were non-profit workshops of culture production following in each other's footsteps, in the sense that if one magazine ceased to be, in a few years' time generally there appeared another. Adding to this, another centre point of the study was collecting these periodicals, alongside with their digitalization, which we have also successfully completed.

Key words: little periodicals, 1945–1992, Senta, literature, art world

Sloboda štampe, nadzor i (ne)cenzurisanost
Periodične publikacije kratkog veka u Senti između 1945. i 1992.

Studija se bavi malim periodičnim publikacijama koje su objavljene između 1945 i 1992. u Senti. Malim periodičkim izdanjima se ovde nazivaju listovi koji sadrže i književne tekstove (dramske, lirske, prozne), čija je orijentacija bila kulturna i umetnička, međutim, distribuisani su samo lokalno, i objavljavani samo u kratkom vremenskom periodu. Od ovih listova više njih je izlazilo tek godinu dana do dve godine (*MI, Ifjúági Közlöny, Scarabeus*). Istovremeno, postojali su i listovi koji su doživeli samo jedan broj, odnosno dva do tri broja (*Tribina, mi, Hm...*). Istraživanje fokusira na način kako su ovi listovi osnovani, kakva je bila njihova uređivačka koncepcija, i kako se ona modifikovala u toku vremena, odnosno na koji način su pojedini listovi prestali da izlaze. Studija nastoji da skicira perspektive i mreže saradnje njihovih umetničkih svetova, kao i načine kako su mladi izrađivali novine. Ove periodične publikacije su bile neprofitne radionice sukcesivne kulturne proizvodnje, i ukoliko je neka od njih prestala da izlazi, obično se u roku od par godina pojavila neka druga umesto nje. Cilj istraživanja je pored toga bio usmeren i na sakupljanje i digitalizovanje spomenutih periodičnih izdanja, što je takođe uspešno izvedeno.

Ključne reči: male periodične publikacije, 1945–1992., Senta, književnost, umetnič i svetovi

Beérkezés időpontja: 2015. október 19.

Közlésre elfogadva: 2015. október 30.